

De correspondentie van raadpensionaris Johan de Witt (1625–1672)

Wat er met de raadpensionaris en zijn broer is gebeurd, is verschrikkelijk. [...] Het was natuurlijk onvoorzichtig van de raadpensionaris om zich op klaarlichte dag aan een woedende menigte bloot te stellen, maar ik heb medelijden met hem, want hij heeft niets gedaan wat de dood verdient. Dat schreef Christiaan Huygens – vrij vertaald uit het Frans [IH] – aan zijn broer Lodewijk naar aanleiding van de brute moord op de gebroeders de Witt; een gebeurtenis die nog steeds in het collectieve geheugen van ons land gegrift staat. Daarmee kwam ook een einde aan de relatie die Christiaan vanaf zijn studiejaren met Johan de Witt had onderhouden, en met wie hij zijn passie voor wiskunde deelde.

Johan de Witt, Jean-Marc van Tol 2019

Johan de Witt werd geboren op 24 september 1625 te Dordrecht als zoon van Jacob de Witt en Anna van den Corput. Met zijn broer Cornelis volgde Johan onderwijs op de Latijnse school in Dordrecht, studeerde hij vervolgens rechten in Leiden en promoveerde hij in Frankrijk. Hij vestigde zich in 1647 als advocaat in Den Haag, werd in 1650 pensionaris van Dordrecht en in 1653 raadpensionaris van Holland. Als raadpensionaris was hij de hoogste ambtenaar van het gewest Holland, voorzitter van de Hollandse Staten en lid van de Hollandse afvaardiging in de Staten-Generaal, waar hij optrad als woordvoerder. Johan de Witt was verantwoordelijk voor zowel het binnenlandse als buitenlandse beleid en was zo bijna twintig jaar lang een van de meest invloedrijke figuren in de Republiek. Johan trouwde met Wendela Bicker (1635–1668) en kreeg in totaal acht kinderen, waarvan er drie jong stierven.

Dr. I. Huysman is onderzoeker bij het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis.

Overzicht van verzendplaatsen van brieven aan Johan de Witt. Nu het grootste gedeelte van de diplomatieke correspondentie aan De Witt digitaal bij elkaar staat, blijkt pas hoe goed geïnformeerd de raadpensionaris moet zijn geweest over werkelijk alles wat zich internationaal voor en achter de schermen afspeelde.

CORRESPONDENTIE

Johan de Witt schreef en ontving als raadpensionaris bijzonder veel brieven. Zijn briefwisseling is zeer veelzijdig en bestaat onder meer uit brieven van belangrijke staatslieden, buitenlandse ambtsdragers, legeraanvoerders, wetenschappers, kunstenaars, familieleden en talloze verzoeken om een recomandatatie. Verreweg de meeste brieven zijn geschreven in de periode 1653–1672, terwijl een kleiner deel uit de periode vóór 1653 dateert. Op 23 augustus 1672, drie dagen na de moord op de gebroeders De Witt, werd in de vergadering van de Staten van Holland besloten dat '... alle de voorschreve Stucken ende Papieren uyt den Sterfhuyse, ende uyt handen van de Erfgenamen van den ghemelten Heere De Wit, naer praeallable behoorlijke condoleantie, overgenomen sullen werden'. Dankzij die afschuwelijke gebeurtenis en de directe inbeslagname van de papieren nalatenschap van Johan de Witt beschikt het Nationaal Archief nu nog over een vrijwel compleet archief met de documenten van de raadpensionaris. Alles bij elkaar beslaan deze stukken 37,4 meter planken in de magazijnen van het Nationaal Archief. Een globale schatting leert dat het totale aantal brieven ongeveer 35.000 stuks zal bedragen. Hierbij zijn de brieven aan de Staten van Holland en de brieven die zich in andere archieven bevinden niet meegerekend.

Van alle brieven van en aan De Witt is maar vijftien procent eerder in druk uitgegeven. Het project 'Correspondentie van Johan de Witt online' maakt nu een inhaalslag door de volledige correspondentie van De Witt digitaal toegankelijk te maken. Zevenduizend veelal diplomatieke brieven zijn inmiddels online raadpleegbaar, en momenteel wordt gewerkt aan de ontsluiting van de brieven van particuliere personen. Het project wordt uitgevoerd namens het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (Huygens ING) in samenwerking met het Nationaal Archief en *Early Modern Letters Online (EMLO)* van *Oxford University*. De brieven worden ontsloten door een team van gastonderzoekers, vrijwilligers en stagiaires, dat iedere vrijdag op het Nationaal Archief te vinden is.

WISKUNDE

Wat zijn úw plannen, mijnheer De Witt?

Johan voelt zich overvallen. Zal hij vertellen van zijn diepste wens? Kan hij de jonge [Christiaan] Huygens in vertrouwen nemen? Hij besluit van wel.

'Eerlijk gezegd hoop ik dat professor Van Schooten mij een positie wil geven aan de Nederduytsche Mathematicque. De professor heeft laten doorschemeren dat ik er wel terecht kan. Ik wil me het komende jaar volledig op de wiskunde gaan toeleggen.'

'O, nu benijd ik u des te meer, mijnheer! Professor Van Schooten zal zeker een plek voor u hebben. Hij koestert zijn oud-studenten. Mij heeft hij ook al enige malen gevraagd.'

'Waarom neemt u de uitnodiging niet aan?'

'Zoals ik al zei: mijn vader zal het niet toestaan. Hij vindt de beoefening van wetenschap uitsluitend iets wat een homo universalis in zijn vrije tijd dient te beoefenen. Ik heb me erbij neer te leggen dat hij me een bestuurlijk ambt zal toewijzen. Het doet me deugd dat u die druk niet hebt. Wat vindt uw vader van uw besluit, mijnheer De Witt?'

Johan kucht. 'Ik heb het hem nog niet verteld. Eerst kwam zijn arrestatie in de zomer en toen zijn volledige degradatie. Hij zit als ambteloos burger thuis in Dordrecht en lijdt zeer onder alle tegenslag. Als ik hem nu zou meedelen dat ik voor een wetenschappelijke carrière kies, zou het weleens zijn dood kunnen betekenen. Daarom wil ik eerst mijn verhandeling over de grandbeginselen van kromme lijnen publiceren. Als een soort meesterproef. Wanneer het werk aanslaat, zal mijn vader begrijpen dat er een toekomst voor mij is weggelegd in de wiskunde. Dan zal hij wel akkoord gaan, vermoed ik. Hij zal wel moeten: voor mij is een ambtelijke loopbaan uitgesloten. Nu mijn vader uit de gratie is geraakt is het niet meer mogelijk dat pad te bewandelen.' [Jean-Marc van Tol, Musch (Soest 2018) p. 403]

Hoe anders is het gelopen? Maar als het aan Johan de Witt had gelegen, dan had hij zich dus liever op de wiskunde toegelegd. Zijn liefde voor dit vak ontstond toen hij met zijn broer Cornelis wiskundeles bij hoogleraar Frans van Schooten junior volgde aan de Universiteit van Leiden, tegelijk met Constantijn en Christiaan, de twee zonen van Constantijn Huygens. Daar maakte Johan ook kennis met Johannes Hudde, met wie hij later zou corresponderen over lijfrentes.

Christiaan Huygens, Gerard Edelinck naar Jacques-Antoine Friquet de Vauroze 1687–1688, Rijksmuseum Amsterdam

Terwijl Christiaan Huygens zich wel kon wijden aan de wetenschap, werd Johans tijd al snel opgeslokt door regeringszaken. Toch bleven ze contact met elkaar houden. Toen Johan zijn werk *Elementa Curvarum Linearum* over de meetkundige afleiding van verschillende kegelsneden in 1659 gereed had, vroeg hij Christiaan de inhoud te controleren voordat het werk naar de drukker ging. Op zijn beurt was Johan erg geïnteresseerd in Christiaans experimenten met het slingeruurwerk.

Op 7 februari 1664 schreef hij Christiaan dat hij verheugd was te vernemen '... dat Uw Ed. Is horologiën door preuve op zee genomen goede hope overlaeten om op groote voyagen tot het vinden van de lengte Oost- ofte Westwaerts te connen dienen'. Christiaan hielp Johan dan weer met de zeeziekte waaraan hij hevig leed als hij meevoer op de vloot: hij ontwierp speciaal voor hem een slaapcabine die niet meedeinde op zee.

Met zijn *De Waerdye van lyf-rente naer proportie van los-rente* (1671) zou Johan een wiskundige basis leggen voor de berekening van levensverzekeringen, door de hoogte van de rente te koppelen aan de levensverwachting. Johan gebruikte hiervoor de kansberekening die vijftien jaar eerder voor het eerst was beschreven door Christiaan Huygens. In zijn correspondentie met Johannes Hudde vroeg De Witt hem daarover vele malen advies. Lijfrenten, samen met losrenten ook wel renten met eeuwig interest genoemd, waren belangrijke pijlers voor de bekostiging van de Staatsschuld.

Herbert Rowen, de Witt's biograaf, noemde De Witt een 'unphilosophical Cartesian', omdat hij zich niet wilde inspannen voor de publicatie van de correspondentie tussen zijn achterneef Andreas Colvius met René Descartes. Hij stuurde Colvius dan ook zijn correspondentie retour. Hoewel er in de uitgegeven correspondentie van Descartes brieven van en aan Colvius voorkomen, zullen we nooit weten of er nog meer brieven waren en of De Witt dus verantwoordelijk is voor het ontbreken daarvan.

TENSLOTTE

Dat Johan de Witt behalve een van de grootste staatsmannen uit de Nederlandse geschiedenis ook een excellent wiskundige was, is niet algemeen bekend. Behalve met Christiaan Huygens, Johannes Hudde en Andreas Colvius, correspondeerde De Witt vaker over wiskundige vraagstukken, zo heeft hij ook met Frans van Schooten en Nicolaas Heinsius veel brieven gewisseld.

← Twee pagina's van een concept-brief van 27 oktober 1671 van Johan de Witt aan Johannes Hudde. Nationaal Archief, Archief Johan de Witt, 3.01.17, inv.nr. 23.

De Witt's wetenschappelijke publicaties, correspondentie en contacten verdienen beslist extra aandacht maar ook meer onderzoek. Wellicht is het huidige project dat zich concentreert op de uitgave van de volledige correspondentie van Johan de Witt een geschikte gelegenheid om een mogelijkheid te creëren voor een onderzoeksplaats voor een promovendus of postdoc met belangstelling voor de geschiedenis van de statistiek en/of wiskunde. En hopelijk kunnen we vanuit het project af en toe een beroep doen op de deskundigheid van actuarissen om te helpen bij het duiden van wiskundige formules.

Dit artikel begon met een droevig citaat van Christiaan Huygens en eindigt met een wat positievere karakterisering van Christiaan over Johan de Witt: *Nullum aequae saeculum geometrarum ferax fuisse arbitror, inter quos vir ille, si negotiis minus distringeretur, vel principem locum obtinere posset*. Vrij vertaald met dank aan Henk Nellen: *Ik ben van mening dat geen enkele eeuw evenveel wiskundigen heeft voortgebracht [als deze eeuw]. Onder hen zou die man, als hij minder door bezigheden zou worden afgeleid, zelfs de belangrijkste plaats kunnen innemen.* ■

Informatie over het project en links naar de online (open source) correspondentie is te vinden via: <http://resources.huygens.knaw.nl/BriefwisselingJohandeWitt>

Op 13 februari 2020 verzorgt Ineke Huysman in het Nationaal Archief voor het Koninklijk Actuariel Genootschap een ontbijt-lesing over het belang van de correspondentie van Johan de Witt.

